

Dit zijn antwoorden op de vragen die gesteld werden tijdens de live webinar. Kijk voor meer informatie op de website <http://fit-voor-lezen.thomasmore.be> of in het artikel 'Herken kleuters met risico op latere leesproblemen'.

1. **Letterkennis:** Als we willen werken aan letterkennis en fonemisch bewustzijn, hoe pakken we dit dan best aan? Met welke letters beginnen we?

- De keuze van letters is in feite arbitrair. Van belang is kinderen vooral op jonge leeftijd kennis te laten maken met alle type letters (dus ook tweetekensklanken als ei, ou bijvoorbeeld).
- Als het gaat om een eerste aanbod geven we volgende tips:
- Houd rekening met de klankeigenschappen van een woord;
 - o bv. Start met klanken die je kan verlengen zoals m, v, s, z, ...
 - o bv. Ploffers p, t, k zijn achteraan makkelijker om uit te luisteren dan vooraan.
 - o bv. Een klinker is vooraan makkelijker uit te luisteren (bv. aa is vrij in 'aap', maar kleeft aan de medeklinkers in 'paar').
- Wanneer je een letter wil aanbrenge, vertrek dan vanuit de klank (dit is wat een kleuter kent) en bied de letter daarbij aan.
- Verken multisensorieel
- Bied woorden zoemend aan: spreek ze langzaam en duidelijk uit.
- Werk ook steeds met zuivere klank-tekens koppelingen. Kies bijvoorbeeld niet voor een oefening als 'hoor je 't' in bed' 'hoor je die vooraan of achteraan' of 'oo' van 'oma', want dan kan je dit niet ondersteunen met het schriftbeeld.

Luister ook naar de mondelinge toelichting van Eline in de webinar of kijk op de website Fit-voor-lezen naar signaal letterkennis en signaal fonemisch bewustzijn. Wie meer wil weten, raden we deze artikels aan

- Geudens, A., Stolwijk, D., Van Kerckhove, E., & Noé, M. (2017). Verken klanken en letters alzijdig. *De wereld van Het Jonge Kind*, 45 (3), 28-31.
- Geudens, A., Van Kerckhove, E., & Noé, M. (2018). Klanktekens koppelingen verkennen. Doelbewust én kleutervriendelijk. *Tijdschrift Taal*, 9(13), 28-30.

2. Is **rijmen** niet achterhaald als risicosignaal?

Rijmen of het fonologisch bewustzijn als ruimere vaardigheid wordt in de literatuur nog vaak aangehaald als een belangrijk gegeven. Gericht inzetten op fonemisch bewustzijn is wel krachtiger als voorbereiding. We bekijken rijmen als een belangrijke 'opwarmer'. Je hoeft er niet zoveel aandacht aan te besteden als fonemisch bewustzijn, maar er helemaal geen aandacht aan geven, lijkt ons niet aangewezen. Opdrachten met rijm zijn een goede manier om kinderen speels te prikkelen met taal. Rijm is bovendien een belangrijk

taalelement in gedichten, liedjes, teksten in onze taal. Je kan rijmen en fonemisch bewustzijn ook combineren door te spelen met klankverschillen.

Luister ook naar de mondelinge toelichting van Eline in de webinar of kijk op de website Fit-voor-lezen naar het signaal [taalbewustzijn](#).

3. **Interesse:** Welke tips geef je aan ouders van tweetalige kinderen over het motiveren voor geschreven taal?

Op zich is het begrijpen van de functie van geschreven taal of de interesse voor geschreven taal taalonafhankelijk. Dit kan zowel in de moedertaal als in het Nederlands gestimuleerd worden. We kunnen daarbij dezelfde tips hanteren als voor niet-meertalige kinderen. Extra fijn voor meertalige kinderen is om materialen van hun moedertaal te verwerken (bv. andere lettertekens ontdekken).

Luister ook naar de mondelinge toelichting van Eline in de webinar.

4. Is **lateralisatie** een risicosignaal voor toekomstige leesproblemen?

Het komt voor dat kleuters in spiegelbeeld schrijven of bijvoorbeeld van rechts naar links. Ze zijn ook nog in volle verkenning. Het zelf 'schrijven' zit in een experimentele fase. We hoeven ons niet meteen zorgen te maken als dit zelf 'schrijven' in het begin een beetje anders loopt. Het is sowieso nuttig om de leesrichting op een speelse manier te verkennen en letters alzijdig te verkennen. Geef eventueel extra aandacht aan het kijken naar en het voelen van de lettervorm.

Problemen met lateralisatie zijn in onze check van de literatuur alleszins niet naar voren gekomen als signaal.

5. **Snel Benoemen:** Is het snel benoemen van numerieke gegevens en niet numerieke gegevens verschillend bij risicokleuters?

Zowel cijfers als letters zijn abstracte weergaves die snel moeten opgeroepen worden vanuit het geheugen. Sommige studies tonen aan dat de relatie tussen het snel benoemen en de latere leesvaardigheid sterker is voor het benoemen van cijfers en letters dan voor het benoemen van plaatjes en kleuren. Dat is niet zo vreemd. Bij het lezen zelf moet je immers ook de koppeling maken tussen tekens en klanken uit je langetermijngeheugen zoals je voor het snel benoemen van cijfers en letters zou doen. Maar voor jonge kleuters die de cijfers en letters nog niet geautomatiseerd hebben is het nog te vroeg om die snel te laten benoemen. Die informatie is immers nog niet opgeslagen in het langetermijngeheugen. Daarom raden we aan om bij kleuters vooral prenten en kleuren te gebruiken die ze goed kennen. Het gaat minder om wat er precies benoemd wordt, wel om informatie uit het langetermijngeheugen zo snel mogelijk op te halen.

Zie ook website Fit-voor-lezen: signaal [snel benoemen](#).

6. **Letterkennis:** Indien je in de 3e kleuterklas letters aanleert, doe je dit dan in drukletters of leesletters of schrijffletters?

In leesmethodes worden vanaf het eerste leerjaar de leesletters aangeboden. Ook in boekjes maken kleuters al kennis met leesletters. Bij het aanbrenge van een nieuwe letter is het daarom handig om de leesletter aan te bieden, bij voorkeur in één bepaald lettertype. Van zodra het kind min of meer vertrouwd is met deze letter, is het goed om van diezelfde letter ook andere lettertypes, schrijffletters en blokletters aan te bieden. Dit gebeurt voor een deel ook vanzelf als je verschillende materialen en boekjes gebruikt. Net zoals klanken een beetje anders klinken, afhankelijk van de context, variëren lettertypes ook. Kleuters moeten leren daar abstractie van te maken. Dat kan alleen als we die variatie ook aanbieden.

7. Welk **lettertype** werkt het beste voor kinderen met leesproblemen? Maakt de **achtergrondkleur** ook nog uit?

Zie vorige vraag.

Een zwart lettertype op een witte achtergrond geniet de voorkeur.

Lees ook deze tekst over lettertypes: <http://www.code.thomasmore.be/nieuws/21>

8. **Fonemisch Bewustzijn:** Ik merk dat het aanbod er pas komt rond februari in de 3de kleuterklas. Moeten kleuters niet vroeger gestimuleerd worden? Leerkrachten worden vaak ingeprent dat het niet te snel mag...

We merkten in het vragenlijstonderzoek dat de kennis en attitude van leerkrachten op dat vlak inderdaad nog beter kon. We hopen dat Fit-voor-lezen kan helpen als extra 'duwtje'. We merkten vanuit het onderwijs alvast veel interesse en positieve reacties op de campagne Fit-voor-lezen. Fonemisch bewustzijn en letterkennis worden bovendien in recente kleutermethodes stevig uitgewerkt, van bij het begin. Meer informatie, meer aanbod, meer alertheid zal dit steeds meer doen doorsijpelen.

Luister ook naar de mondelinge toelichting van Eline in de webinar.

9. **Fonemisch Bewustzijn:** Het is belangrijk om de klanken in verschillende combinaties aan te bieden. Klanken veranderen licht onder invloed van omgevende klanken. Dit maakt het voor risicokleuters extra moeilijk om klanken goed te beluisteren.

Klopt helemaal! Je kan dit stapsgewijs opbouwen. Zie vraag 1 ook: je kan ook rekening houden met makkelijkere en moeilijker posities.

10. Fonemisch Bewustzijn: Blijkt niet uit onderzoek dat fonemisch bewustzijn veel meer voorspellende waarde heeft dan fonologisch bewustzijn? Na het eerste leerjaar, waar accuratesse erg geldt, wordt benoemsnelheid toch belangrijker?

In sommige studies zie je inderdaad dat de relatie tussen fonemisch bewustzijn en leesvaardigheid minder sterk wordt naarmate de leeftijd van de deelnemers stijgt en dat de relatie tussen snel benoemen en leesvaardigheid sterker wordt. Dit is wel afhankelijk van hoe het fonemisch bewustzijn getest wordt. Zo blijkt dat de relatie tussen fonemisch bewustzijn en latere leesvaardigheid op latere leeftijd wel sterk is als je met taken werkt die een meer gevorderd niveau van fonemisch bewustzijn vragen (bijvoorbeeld manipulatie-taken). Hoe dan ook, als er een goed fonemisch bewustzijn is en als de klanktekenkoppelingen goed geautomatiseerd zijn, zal dit alleszins zowel de accuratesse als de vlotheid ten goede komen. En op kleuterleeftijd hebben zowel het fonemisch bewustzijn als het snel benoemen een sterke voorspellende waarde voor het algemene leessucces.

11. Snel Benoemen: Kan je dit testen?

Snel benoemen is een subtest van de CELF-4-NL- (vanaf 5 jaar). Er bestaan ook taken voor zoals de taak 'kleuren benoemen voor kleuters' uit het Protocol Preventie van Leesproblemen. In dit protocol staan ook nog heel wat andere zinvolle taken voor kleuters. Deze vind je terug op de website van het Expertisecentrum Nederlands.

Luister ook naar de uitleg van Eline in de webinar.

12. Snel Benoemen: Kan je het snel benoemen ook trainen? Is daar enige evidentie voor?

Trainen raden we niet aan, omdat nog niet bewezen is dat dat effectief is. Je zou eenzelfde taak of observatie wel herhaald kunnen doen om een evolutie van deze vaardigheden in kaart te brengen.

13. Snel benoemen: welke website over protocollen wordt er bedoeld?

Op de website <https://expertisecentrumnederlands.nl/downloads> vind je o.a. de benoemtaken van het Protocol Preventie van Leesproblemen groep 1 en 2.

14. Mondelinge Taal: is er een grote correlatie tussen woordenschat en start van de leesontwikkeling?

Een goede woordenschat wordt in de literatuur inderdaad vaak in verband gebracht met een goede leesontwikkeling. Woordenschat ondersteunt namelijk het gehele leesproces.

15. Werden de tien risicosignalen in het voorbeeld gewoon **bevraagd tijdens een gesprek** of werd dit echt getest?

Dit gebeurde door middel van een gesprek met de ouders. Soms kunnen ouders niet onmiddellijk op alle vragen antwoorden, maar dan kan je hen wel gerichte tips geven om bepaalde zaken te observeren. Je kan ook vragen of je contact mag opnemen met de leerkracht. We zien de checklist dan ook als een tool die gebruikt kan worden door zowel een logopedist en een leerkracht, als door een ouder. Eventueel kan je het kind een aantal taakjes laten uitvoeren. Indien je dit nodig acht, kan je zeker een aantal vaardigheden formeel testen. Dit behoort echter tot een volgend stadium.

16. Welke signalen zijn het **belangrijkst**?

Alle signalen zijn belangrijk, maar letterkennis, fonemisch bewustzijn en snel benoemen zouden het meest voorspellend zijn voor dyslexie. Andere factoren (bv. interesse, kansen) zullen vooral de vlotte leesstart bemoeilijken.

17. Is er reeds een bepaald **programma** in de kleuterklassen die de kleuterjuffen kunnen gebruiken om op deze vaardigheden te werken?

Methodes voor het kleuteronderwijs bieden vaak een goede basis. Zij verwerken de recentste principes. In de methode 'Dag Loeloe' en 'Dag Pompom' (2017) bijvoorbeeld zijn alle vaardigheden verwerkt.

18. Is het Nederlandse **programma BOUW!** een geschikt programma om dit te trainen? Zijn er budgetvriendelijkere **alternatieven**?

We komen hier later graag op terug. In ons vervolgproject gaan we op zoek naar meer overzicht en aanbevelingen met betrekking tot interventie bij risicolezers. Het bestaande aanbod voor begeleiding zal onder andere onderzocht worden.

19. Wordt deze **checklist reeds gebruikt** in kleuterklassen? Of is het iets wat **logopedisten kunnen aanreiken** aan de leerkracht van een 'risicokleuter'?

De checklist is beschikbaar op onze website sinds mei 2019, zowel voor leerkrachten als logopedisten. De poster is ook ruim verspreid. We gaven daarnaast al meermaals vormingen voor leerkrachten en lezingen op congressen. Er is binnenkort een bevraging gepland om onder andere het gebruik van en de ervaring met de checklist in kaart te brengen. De website is alleszins al erg frequent bezocht en we hebben al veel reacties ontvangen vanuit het onderwijs. De checklist is dus al in omloop. We willen inderdaad ook vragen aan logopedisten om de checklist aan te reiken en samen te bespreken met leraren.

20. Heb je nog specifieke aandachtspunten voor **meertalige kleuters met een TOS**?

Meertaligheid op zich is geen risicosignaal, de taalstoornis uiteraard wel. Meertaligheid kan wel voor extra uitdaging zorgen als de kleuter nog weinig ervaring heeft met het Nederlands. Ook een ander schriftsysteem of een andere leesrichting kunnen extra uitdagend zijn. Bepaalde klanken (en combinaties) komen mogelijk ook niet voor in de moedertaal. Het is belangrijk om een inzicht te hebben in het klank-tekensysteem van de moedertaal. De aanpak bij deze kleuters blijft in wezen dezelfde, maar dan met extra aandacht voor mondelinge taalvaardigheid en het fonemisch bewustzijn.

Luister eventueel eens naar de webinar van collega Charlotte Mostaert over taaltherapie voor meertalige kinderen <https://www.expertise-logopedie-audiologie.be/nl/nieuws/meertalige-therapie-voor-meertalige-kinderen>.

21. Er wordt in het eerste leerjaar soms gezegd '**het kind is nog niet rijp**', waar geef je dan de voorrang aan? Alle voorschoolse vaardigheden herhalen en oefenen of toch direct starten met het leestraject?

Wanneer een kind in het eerste leerjaar zit, is het geen optie om niet te starten met het leestraject. Het fonemisch bewustzijn en de letterkennis moeten binnen dat leestraject dan wel meer aandacht krijgen: met meer preteaching, herhaling en stapsgewijze opbouw. Zet hierbij zeker in op gevorderde oefeningen voor het fonemisch bewustzijn (bv. oefeningen voor foneemmanipulatie), met visuele ondersteuning. Het is ook belangrijk om te blijven bouwen aan die kwalitatieve klank-tekenkoppelingen, aangezien dit de basis is voor het leren lezen. Probeer daarbij zoveel mogelijk aan te haken bij het normale leestraject. Uit onderzoek is gebleken dat het fonologisch bewustzijn en het fonemisch bewustzijn ook verder groeien wanneer een kind start met het leesonderwijs. Door te wachten met het leestraject zal het kind net meer achterstand krijgen.

22. Kan het stimuleren van o.a. het fonemisch bewustzijn en letterkennis ook deel uitmaken van de **taaltherapie**?

Uiteraard, je kan dit mee verwerken in je taaltherapie. Net zoals bij de andere taalvaardigheden stimuleer je deze vaardigheden dan op een speelse, prikkelende manier. De combinatie kan heel effectief zijn. Stel dat je bijvoorbeeld thematische woordenschat aanbiedt, dan kan je daarbij ook gemakkelijk aandacht geven aan de klanken en letters van die woorden. Woorden fonologisch verkennen zou tegelijk het aanleren van nieuwe woorden ondersteunen.

Bedankt voor jullie interesse!
Aarzel niet om bijkomende vragen te stellen.

Marjolein Noé - marjolein.noe@thomasmore.be
Astrid Geudens
Heleen Leysen
Joke Simons
Eline Van Kerckhove